

Rauhattomuudesta rauhaan

**Ville Kivimäki & Kirsi-Maria Hytönen (toim.):
Rauhaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950. Vastapaino 2016. 394 s.
ISBN 978-951-768-534-4.**

Eurooppalaisessa historiankirjoituksessa on jo jonkin aikaa vallinnut toisen maailmansodan jälkeiseen rauhaan palaamisen tutkimusbuumi, jonka myötä termi *postwar* (vrt. Tony Judt, *Postwar*. 2005) on saanut uutta, inhimillistettyä sisältöä. Kun Euroopan rauhanteot ja kylmän sodan alkuvaiheet on saatu seikkaperäisesti selvitettyä, katse on kääntynyt sodasta kärsineiden, eri tavoin toipuvien tai traumatisoituneiden ihmisten asenne-, kokemus- ja tunnemaailmojen puoleen.

Suomessa rauhaan paluun tutkimusintressi on siirtynyt maanläheiselle, ihmisten arkipäivän tasolle. Tätä tutkimushaaraa edustaa myös Ville Kivimäen ja Kirsi-Maria Hytösen toimittama *Rauhaton rauha* -kokoomateos. Se tuo selkokielisesti esiin sodan jälkeiset suomalaiset tunnot maan tilasta huolestuneista hallituspiireistä korpiin asutettuihin, välistä epätoivoonkin vaipuviin evakoihin ja poltettuun Lappiin palaaviin lappilaisiin. Siinä missä esimerkiksi Ian Kershawn *To Hell and Back* (2015) kertoo Länsi-Euroopan varsin nopeasta kiirastulesta selviytymisestä (‘Ylös tuhkas-ta’) koskettaen laajojen ihmisjoukkojen sopeutumisyryksiä, tässä teoksessa esiintyvät ihmiset ilmestyvät eteemme sodasta ruumiillisesti ja henkisesti kuluneina. Monet kärsivät pitkään, toiset selvisivät vähemmällä riippuen siitä, missä asemassa ja tilanteessa he paikallisesti olivat (vrt. tutkimattomat kotirintamamiehet).

Teoksen johdantoartikkeli ‘Ennen huomispäivää’ tarjoaa erinomaisen analyysin Suomesta ikään kuin poikkeuksena tai ainakin vertailukelpoisena erikoistapauksena Euroopan kärsijämaiden joukossa. Vertailukohtaksi nostetaan totaalisesti ruhjottu Unkari, mikä on toimiva vertailukohta, vaikka sota päättyikin Suomessa ‘rauhallisemmissa merkeissä’ (Lapin hävitystä lukuun ottamatta). Monien suomalaisten kokemuksissa vertauskohta oli tosin Ruotsi, mistä johtuen suomalaisten ‘kohtalo’ näytti kaikesta huolimatta varsin surkealta. Suomen johdon oli kohdattava pitkälti samantyyppiset ongelmat ja tehtävät kuin Keski-Euroopassa, vaikka ei läheskään niin massiivisesti ja syvältä repien.

Pohjois-Suomen ja Lapin tuhon aiheuttamia tuntoja luotaava Marja Tuomisen artikkeli on sijoitettu ilmeisen tarkoituksella teoksen alkuun, jotta niin lappilaisen, saamelaisen kuin petsamolaisenkin kokemukset nousisivat historian marginaalista kirkkaampaan päivänvaloon.

Artikkelin avaavassa kuvassa kaksi lasta istuu tuhoutuneen rakennuksen kivikasan päällä. Jo se ilmentää, ettei kyse ollut jälleen-, vaan *uudelleen* rakentamisesta. 'Unohdettujen' evakkojen kertoma on koruton: kun Pohjanmaalta tai Ruotsista palattiin evakosta, kaikesta oli huutava pula, esimerkiksi rakennustoihin tarvittavat kirvesvarret ja sahat piti tehdä itse. Oli alettava lähes tyhjistä. Useimpien Lapin taajamien ja maaseudun rakennukset, infrastruktuuri, tiet, sillat, kulkuväylät ja niin edelleen oli hävitetty perusteellisesti. Alun epätoivo hukutettiin paljolti työntekoon, kun raadannasta ei tahdottu turhaan valittaa. Erilaiset lieveilmiöt rehottivat eikä sodanjohdon ja viranomaistenkaan moraali ja suhtautuminen 'pohjoisen periferiaa' kohtaan ollut kovin korrekki. Tuomien muistuttaa, että Lapin historiaan on pitkään projisoitu erityyppisiä stereotyyppioita, joilla sitä on voitu typistää tai vääristää. Esimerkiksi 'sakslaismorsianten' on 'heikkoudessaan' mielletty häviisseen suomalaista miehistä kunniaa. Lopuksi hän vihjaa "mentaaliseen *jälleen* rakentamiseen, jota erityisesti hänen mainitsemansa (viite 115) naistutkijat ja -kirjailijat tuollaisten stereotyyppien kumoamiseksi harjoittavat.

Mentaalihistorioitsijoiden eturiviin nousut Kivimäki antaa teokseen arvokkaan panoksen kahdella artikkelillaan, joista toinen tunkeutuu sotilaiden mielialoihin syksyllä 1944 ja toinen sotakuvopolen sopeutumistilaa sodan jälkeen aina 1970-luvulle asti. Hän soveltaa Henrik Meinanderin tunnemaaisema-käsitettä huhujen, kuulopuheiden, toiveajattelun, pelkovisioiden ja fantasioiden vaikutusanalyysiin. Kivimäen "välitilaksi" (syyskuu–marraskuu 1944) kutsumassa vaiheessa sotilaat elivät 'unohdettussa' "jälkijärkytyksessä", epävarmuuden, huolien ja odotusten täyttämässä tilassa ja elätelivät sekä pessimistisiä ('40 000 suomalaista Kannaksella motissa') että optimistisiä ('600 Stukaa tulee auttamaan...') huhuja, joilla sekä haettiin syntipukkeja, luotiin uhkakuvia että pidettiin yllä toivoa. Koska rauhanetoja ei heti tiedetty, rauhantuulo ei synnyttänyt sotilaissa pelkkää helpotusta, sillä he pelkäsivät muun muassa joutumista pakkotyöhön tai sotavangiksi Neuvostoliittoon. Monien aseet oli käännettävä aseveljeä vastaan, johon yllättävän pian alettiin pelon ohella kohdistaa myös vihaa. Oli kuitenkin niitäkin, jotka näkivät 'punaisen Suomen' koiton (vrt. Pentti Haanpää) ja niitä, joille antibolševismi oli ehdotonta. Enemmistö lienee kuitenkin seurannut ääripäiden menoa syrjästä.

Kivimäki laajentaa mielialaraporttiaan kokeilevasti 1970-luvulle saakka. Hän miettii, millaisen tappion enemmistö suomalaisista tunsikin kokeneensa ja päättyy Hornen luokituksessa 'täydellisen/lopullisen' (*definitive*) kannalle. Aika paransi haavoja ja tappiomieliala alkoi lieventyä. 'Lopullisesta' tappiosta tuli 'tilapäinen'. Kesti kuitenkin aikansa ennen kuin sodan jälkeinen levottomuus, katkeruus ja irrallisuuden tunteet hälvenivät ja kurittomuus, rikollisuus ja räihinointi laimenivat. Varmaan sekä innokas osallistuminen ay-liikkeeseen, neljännesmiljoonan sotilaan 'kotiotus' metsätöihin ja silikka seksuaalisuuden purkautuminen normaaleja teitä – mistä kertoo vauvabuumi – rauhoittivat monien muuten kapinallisia mieliä. Pääasia oli, kuten Kivimäki tiivistää, luoda yhteiskuntaa, missä väkivalta, turvattomuus ja rauhattomuus korvautuisivat myönteisillä kokemuksilla. Valtio teki makrotasolla minkä kykeni, mutta traumojen hoito jäi pitkälti yksilön harteille.

Traumoista selviytymistä yksilötasolla käsittelee myös Jenni Kirveksen artikkeli "keijukaisista" (juoksuhautoihin jääneet) ja "tärähtäneistä". Heidän tunnekirjonsa oli laaja, pettymyksestä epätoivoon, toiveikkoudesta iloon. Päihtymyksestä haettiin unohdusta – mitä aikalaisasiantuntijat eivät tosin suosittelleet trauman hoitona. Moni kirjailija suositteli työtä, sen tuomaa fyysistä rasitusta ja henkistä helpotusta. Yleensä tyydyttiin siihen, että saatiin elää jokseenkin normaalisti. Tunteiden ristitulessa kaikki eivät kestäneet, vaan menivät hirteen. Toisille perheen tuoma lohtu oli pelastus. Oma koti nousi valtavaan arvoon. Noissa tuntemuksissa suomalainen subjektiveetti kävi pohjalla ja nousi taas. Vain yhtä lukija jää artikkelin osalta toivoamaan: millä tavalla mielisairaanhoido sodan jälkeen reagoi traumaattisuuteen, mitkä olivat aika-laistieteen lääkkeet siihen?

Teoksen keskeinen juonne on paikallisten sopeutumisen ja julkisessa sfäärissä tapahtuvien tilannearvioiden suhteuttaminen toisiinsa. Liikutaan siis mikro- ja makrotasolla. Heli Kananen osoittaa artikkelissaan, miten ortodoksisievakot otettiin vastaan körttipitäjissä ja millaisia syrjinnän ja alentavan leimaamisen muotoja ja menetelmiä vastaanottajat 'vääräuskoisille ryssille' kehittivät. Pitkällä aikavälillä sopeutuminen, jopa integroituminen kuitenkin onnistui. Kananen luettelee sen edellytykset; (1) hyväksynnän tunne, kun sekä sosiaalinen asema että arvostus kohosivat, (2) korvaukset, taloudellinen ja materiaallinen tuki sekä seurakuntien muodostaminen, (3) myönteinen tiedotustoiminta sekä ulkoa että sisältä ja (4) osallistuminen paikalliseen yhteistoimintaan ja sitä tietä hankittu osallisuus 'suomalaisuudesta'.

Jos evakkojen asuinolot – aluksi navetoissa ja muissa ulkorakennuksissa – eivät olleet hääppöiset, ei sen kodikkaampaa ollut heti sodan jälkeen monilla kaupunkilaisillaakaan, jotka olivat sodassa menettäneet kotinsa tai olivat muuten sitä ilman. Antti Malinen käy yksityiskohtaisesti läpi väestöpohjatietoja ja muita yleisiä tunnuslukuja ja analysoi niiden avulla kaupunkilaisten asutuspulaa ja sen helpottamistoimia. Kriisi ('selviämistäistelu') syntyi, kun ihmiset halusivat siirtyä takaisin perhe-elämän rauhaan ja kodin lämpöön, eikä sitä ollut kymmenille tuhansille perheille suuremmissa kaupungeissa tarjolla. Kun uudisrakentaminen ei läheskään riittänyt, turvaututtiin erilaisiin hätäratkaisuihin, vuokra- ja asuntosääntelyyn ja hartiapankkiin. Tunnemaaisema saattoi olla ahtaissa oloissa kärttyisiä ja vihamielinenkin, kun omistusoikeudesta herkkänahkaiset asuntojen haltijat saattoivat tehdä vuokralaisen elämän todella hankalaksi. Malisen mukaan pakotetussa yhteisasumisessa oli vuosina 1944–1947 vähintään 24 000–27 000 henkeä.

Naisten rooli kotirintaman työläisenä oli sota-aikana erityisen korostunut, mutta sodan jälkeen heitä vaadittiin maalla palaamaan kotilieden ääreen ja karjaa hoitamaan. Heidän elämäntilanteeseensa perehtyneen Kirsi-Maria Hytösen yllättävä johtopäätös on, että monet tekivät sen mielellään, vaikka työtaakka saattoi nousta sota-aikaa raskaammaksi esimerkiksi perheessä, jonka pää oli sotainvalidi. Yleisesti ottaen maaseudulla elettiin 1950-luvulla 'vahvan eteenpäinmenon tunnelmissa', mistä kertovat tuhannet uudet kyläkaupat ja kansakoulut, parantunut terveydenhoito ja valistus. Hävetä kuitenkin sai varsinkin vaatetuksessa, kun yleinen tavara- ja tarvepula pakotti

esimerkiksi lapset lähtemään kouluun paperikengissä. Vallittaminen ei kuitenkaan Hytösen mukaan kuulunut sodan jälkeisiin tapoihin, ja niin kliseiseltä kuin se kuulostaakin, traumat kaiketi varsin yleisesti hukutettiin kovaan työnteokoon – poikkeuksina sotavammaiset, joilla työnteko ei normaaliin malliin sujunut.

Petri Karosen artikkeli käsittelee makrotason päättäjien tunnemaisemaa. Koko Euroopan osalta tiedetään, että päättäjien oli keskityttävä pragmaattisiin ratkaisuihin ja Suomessakin erilaisten poikkeuksellisten lakien toimeenpanoon (maanhankinta, säännöstely, sotasyllisten rankaisu, korvauslaki ja niin edelleen) ja hyvin vaativien tehtävien (sotakorvaukset) ohjailuun vaadittiin erityisen karismaattista johtajaa. Pula-aikana ja valtion menojen rajusti kasvavassa vanhat liberaalit visiot saivat väistyä, kun taloudellisesti kestäviä uudistuksia oli vietävä läpi suunnitelmallisesti. Demokratia sai toimia kunnan perustuslaillisessa hengessä: vapaus oli säilytetty, nyt oli aika stabiloida tilanne ja eheyttää. Muun muassa ulkomaankauppa, merenkulku ja liikenne yleensä otettiin tiukkaan kontrolliin ja kansalaisten 'siveellisen höltymisen' hillitsemiseen allkoitiin lisää poliisivoimaa. Karosen analysoimista talouden vakauttamispyrkimyksistä selviää, että tunnemaisemaa sävytti välistä toiveajattelu, kun ei oltu perillä taloustilanteen vakavuudesta.

Karosen artikkelista saadaan karu kuva siitä, miten valtionhallinto puutteen vallitessa huolehti kansalaisista. Plusapuolelta hän mainitsee suuret panostukset koulutukseen, jotka olivat omiaan antamaan myös rintamalta palaaville positiivisia tulevaisuudennäkymiä. Toisin oli 'eisuomalaisten' laita, kun Neuvostoliittoon jouduttiin palauttamaan muiden muassa paljon inkeriläisiä. Kova aika vaati muutenkin kovia keinoja: huono satovuosi 1944 pakotti leipäannosten pienentämiseen ja pakko-ottoihin. Vuosi 1946 oli jo parempi, vuonna 1948 saatiin ennätys-satoja ja yleistilanne alkoi kansanhuolossa parantua. Teollisuudessa ongelmat olivat pitkään vakavampia, kun ei ollut riittävästi sähköä, metalleja eikä kivihiiltä. Taloushistorioitsijat näyttävät olevan yhtä mieltä siitä, että sota loppui vasta vuonna 1952. Hallinnon heikosta koordinaatiosta huolimatta rauhaan palaaminen onnistui asteittain, tosiasiapohjalta, ilman erikoisia tunteenilmauksia. *Postwar* ei ollut täällä pelkkää 'nollausta', kuten esimerkiksi Saksassa tai Unkarissa, vaan valtakunnan voimavarojen eheyttäminen tapahtui länsimaisten laitosten ja hallintokulttuurin perustalta. Karosen johtopäätökset olisi saatettava kansainvälisen lukijakunnan tietoon.

Kun hallinnossa kamppailtiin jokapäiväisten pulaongelmien kanssa, poliittiset puolueet, lehdistö ja muut julkisuuden elimet ja henkilöt koettivat sensuurin kevennyttyä syksyllä 1944 määrittää uudelleen itsenäisyytensä säilyttäneitä Suomea ja suomalaisuutta sekä niiden suhdetta itänaapuriin. Timo Auvinen, Antero Holmila ja Niinä Lehtimäki keskittyvät artikkelissaan tähän poliittisen realismin käsitteelliseen äkkikäännökseen. Varsin yksimielisinä nähtiin vain 'hyvien suhteiden' Neuvostoliittoon takaavan itsenäisyyden säilymisen. 'Takinkääntö' merkitsi oikeutetun sodan muuttumista retorisesti 'onnettomaksi' sotapolitiikaksi. Tunnetasolla varmaan kirpasi ja hammaasta purtiin, tosin ei menty itseruoskinnan asteelle, kuten kirjoittajat toteavat.

Sen sijaan Keijo Rantasen tutkimus Nokian teollisuusyhdyskunnasta osoittaa, miten poliittis-ideologiset vastakohdat tulivat paikallisesti voimakkaasti esiin, kun vasemmisto otti vallan. Työntajien sanelupoliittikka muuttui neuvottelupoliittikaksi ja järjestäytymisestä tuli hyväksyttyä. Tunneilmastossa 'vaaran vuodet' saattoivat paikalliselle vasemmistolle merkitä 'onnen aikaa', kun vaatimukset olojen parantamisesta eivät enää kaikuneet kuuroille korville. Kun kunta ei Nokiallakaan vielä rahoittanut sosiaalisia palveluita eikä ollut siihen velvoitettu, työnantaja tarjosi sosiaaliturvaa pitääkseen ammattitaitoisen työvoiman palveluksessaan. Olisi ollut mielenkiintoista tietää, missä määrin Nokian 'malli' olisi verrattavissa muiden sellaisten teollisuuspaikkakuntien (esimerkiksi Mänttä tai Warkaus) valtasuhteiden kehitykseen, missä vastaaventyypinen poliittinen konstellatio syntyi ja hallitsevan teollisuudenalan ammattiyhdistystoiminta tuki tehdasta. Oltiinko tehtaan valossa vai varjossa?

Kaikkiaan teos on vaikuttava osoitus allekirjoittanutta nuoremman polven tutkijoiden kyyyistä lähestyä tuttua tematiikkaa uusin näkökulmin ja uusin metodein. Tuloksena on rehvakas ja faktapitoinen tulkinta rauhaan paluusta. Siitä tuoksuu turve ja maistuu rakentajan ruisleipä ja maito. Suomalaista tunne-elämää on harvoin kuvattu tällä syvyydellä ja monivaihteisuudella. Huolellisen toimintustyön jälki näkyy virheettömydessä ja argumentoivassa, hiotussa kielessä. Viite- ja lähdeaparaattia on 69 sivua lähes neljästä sadasta sivusta. Kuvitus on onnistunut erityisesti siinä, että se kuvastaa kunkin artikkelin sisältöä ja ikään kuin etukäteen ilmoittaa siitä. Mustavalkoisena se sopii rauhaan paluun paluhenkeen. Yleisen historian konkarina noston hattua.

DOSENTTI, D.PHIL. ANSSI HALMESVIRTA
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO